

zaś lekarzy, którzy pracują w szpitalach, ubezpieczalniach społecznych i t. d. zaliczeni zostali do działu zawodowego „służba publiczna”. Biorąc pod uwagę, że odsetek wspomnianej grupy zawodowej jest u nie-Żydów o wiele większy, niż u Żydów, musiało to oczywiście wpłynąć na zmniejszenie się liczby nie-Żydów w dziale zawodowym „lecznictwo”, szczególnie zaś na stanowisku społecznym „samodzielnym”. Po uwzględnieniu powyższych momentów, struktura społeczna Żydów i nie-Żydów w tym dziale będzie podobna.

IV. Praca najemna i bezrobocie u Żydów.

Z poprzednich rozdziałów wiemy już, że ogólna ilość robotników-Żydów poza rolnictwem (zawodowo czynnych) wynosi we wszystkich działach zawodowych 277 tysięcy osób, stanowiąc 24,6 wszystkich zawodowo czynnych Żydów. Czynni i bierni robotnicy stanowią razem 410 tysięcy osób.

Tabl. 22. Robotnicy i bezrobotni w roku 1931

Województwa i miasta	Robotnicy			Robotnicy — żydzi *		
	Ogółem	w tym bezrob.	%	Ogółem	w tym bezrob.	%
Ogółem	2750.899	603.377	21,1	275.309	77.789	28,2
Warszawa	284.871	64.739	22,7	49.508	17.016	34,3
Woj. warszawskie	187.560	48.530	25,9	16.665	5.254	31,5
Łódź	197.343	60.474	30,6	31.424	10.164	32,3
Woj. łódzkie	167.342	37.872	22,6	16.241	4.597	28,3
Woj. kieleckie	280.277	72.732	25,9	24.879	6.426	25,8
Woj. lubelskie	105.076	20.112	19,1	22.082	6.177	27,9
Woj. białostockie	89.157	17.455	19,5	17.182	5.224	30,4
Woj. poleskie	33.847	5.132	15,1	8.083	2.362	29,2
Woj. wołyńskie	62.246	7.800	12,5	12.524	2.804	22,3
Poznań	64.719	15.648	24,1	—	—	—
Woj. poznańskie	194.130	55.079	28,3	—	—	—
Woj. pomorskie	118.623	27.870	24,5	—	—	—
Woj. śląskie	301.920	72.078	23,8	—	—	—
Wilno	38.467	8.825	22,9	6.606	1.836	27,8
Woj. wileńskie	32.172	2.689	28,3	2.512	521	20,7
Woj. nowogródzkie	32.324	3.572	11,5	4.893	1.237	25,2
Kraków	58.069	7.635	13,1	6.893	1.485	21,5
Woj. krakowskie	171.327	34.266	20,0	8.452	1.931	22,8
Lwów	76.707	12.688	16,5	14.305	4.179	29,2
Woj. lwowskie	126.870	15.647	12,3	14.714	2.910	19,8
Woj. stanisławowskie	73.917	8.575	11,6	10.345	2.253	21,7
Woj. tarnopolskie	53.935	3.959	7,3	28.001	1.413	17,6

Zagadnienie robotników żydowskich wiąże się poniekąd ze sprawą bezrobocia. Poswięcimy tedy kilka słów rozmieszczeniu w roku 1931 robotników i bezrobotnych w poszczególnych dzielnicach kraju, uwzględniając szczególnie

*) bez woj. zachodnich.

działy zawodowe i gałęzie, w których reprezentowana jest większa część robotników żydowskich.

Z tablicy 22 widać, że ogółem w Polsce mieliśmy w r. 1931 — 2.750.899 robotników najemnych. W tym 603,4 tysięcy było bezrobotnych, czyli 22,1%.

Liczba robotników żydowskich wynosiła 275,3 tysięcy⁹⁾, w tym 77,8 tysięcy bezrobotnych, czyli 28,2%. Widzimy już pewną różnicę między robotnikami żydowskimi i nieżydowskimi, występującą przy porównaniu odsetka bezrobotnych u Żydów i u nie-Żydów.

Przyczyna leży tu, jak zobaczymy dalej, w tym że robotnicy Żydzi zatrudnieni są w takich zawodach, które dają stosunkowo większą ilość bezrobotnych. Żydzi wreszcie zatrudnieni są w gałęziach przemysłowych i rzemieślniczych, w których zatrudnienie odbywa się tylko w sezonach i to daje w skutkach wyższą o 30% ilość bezrobotnych wśród Żydów.

Powyższe różnice w natężeniu bezrobocia wśród robotników żydowskich i nieżydowskich występowały nierównomiernie w poszczególnych dzielnicach kraju. Najwyższy odsetek bezrobotnych u ogółu robotników występował w Łodzi (30,6%), u Żydów natomiast najwyższe bezrobocie zanotowano w Warszawie (34,3% bezrobotnych w stosunku do ilości robotników Żydów w tym mieście). Z kolei najmniejszy odsetek bezrobotnych u ogółu robotników wykazywało woj. tarnopolskie (7,3% bezrobotnych), u Żydów zaś najmniejszy odsetek bezrobotnych występował również w tym samym województwie, wynosząc już jednak 17,6% bezrobotnych, czyli 2,5 razy więcej.

Biorąc terenowo, pod względem natężenia bezrobocia u Żydów można ustalić następujący podział na okręgi, odpowiadające poszczególnym województwom i miastom wydzielonym (bez województw zachodnich):

- 1) od 17—25% ogólnej ilości robotników żyd. — 7 woj. i miast wydzielonych,
- 2) od 25—30% ogólnej ilości robotników żyd. — 6 woj. i miast wydzielonych,
- 3) powyżej 30% ogólnej ilości robotników żyd. — 4 woj. i miast wydzielonych.

Najwyższe natężenie bezrobocia Żydów występowało w woj. centralnych, na drugim miejscu idą woj. wschodnie, na ostatnim — woj. południowe.

Przyczyna powyższego zjawiska leży, jak już wspomnieliśmy, w specyficznej strukturze zawodowej Żydów. Ponadto natężenie bezrobocia rosnąć może również wskutek koncentracji wielkiej ilości robotników; ośrodki przemysłowe, jak również miasta, w których skoncentrowane są wielkie masy ludności, muszą wydać stosunkowo większy odsetek bezrobotnych, niż ma to zwykle miejsce w ośrodkach o słabym zaludnieniu i tam gdzie nie ma przemysłu. Wreszcie wielkość przedsiębiorstwa wpływa i poniekąd decyduje o stałości i zmienności w natężeniu bezrobocia. W rezultacie gdy wśród ogółu robotników Żydzi sta-

⁹⁾ bez woj. zachodnich.

nowią 10%, to wśród bezrobotnych odsetek ich trzykrotnie przewyższa powyższą liczbę, bo dochodzi do 28,2% wszystkich bezrobotnych.

Dla bliższego poznania interesującego nas zagadnienia sięgniemy do analizy struktury zawodowej robotników, czyli poszukamy odpowiedzi na pytanie, w jakich działach zawodowych głównie reprezentowani są robotnicy Żydzi.

Otóż najpoważniejszy odsetek robotników Żydów mamy w górnictwie i przemyśle, mianowicie 192 tysięcy robotników, co stanowi 70% wszystkich robotników żydowskich w Polsce. O ile wyeliminujemy służbę domową, jako zupełnie specyficzny dział zatrudnienia, to odsetek robotników Żydów w dziale „górnictwo i przemysł” jeszcze bardziej się podniesie, dochodząc do 75% wszystkich robotników.

U robotników nie-Żydów sytuacja przedstawia się w następujący sposób: odsetek robotników w dziale „górnictwo i przemysł” wynosi 57,7% ogółu robotników nie-Żydów. Po odliczeniu służby domowej, odsetek powyższy dojdzie do 73,4%. Z tego widać, iż wielka liczba służby domowej wywiera ogromny wpływ na strukturę proletariatu nieżydowskiego. Służba domowa u nie-Żydów w liczbie około 400 tysięcy (395.302) stanowi bowiem 16%, czyli wynosi poważny odsetek ogółu robotników nie-Żydów.

Kolejność głównych zawodów zatrudnienia wśród proletariatu żydowskiego i nieżydowskiego przedstawia się w następujący sposób (z uwzględnieniem służby domowej):

	u Żydów	u nie-Żydów
Na I-szym miejscu —	górnictwo i przemysł (70,0%)	górnictwo i przemysł (57,7%)
Na II-gim „ —	handel (15%)	służba domowa (16%)
Na III-cim „ —	służba domowa (8%)	komunikacja (8%)
Na IV-tym „ —	lecznictwo (3,2%)	handel (5,6%)
Na V-tym „ —	komunikacja (2%)	służba publiczna (4,5%).

W tych działach zawodowych (poza górnictwem i przemysłem), w których robotnicy znajdują masowe zatrudnienie, dominuje odsetek robotników nieżydowskich. U Żydów — odwrotnie.

Odnośnie stosunku liczbowego robotników żydowskich do robotników nieżydowskich na pierwszym miejscu idzie dział „handel” — 22,9%, na drugim — „górnictwo i przemysł”, w którym Żydzi stanowią 13,4% ogółu robotników, na trzecim — „lecznictwo” (14%), na czwartym — służba domowa (4,8%), na piątym komunikacja — 2,5%.

A teraz przejdźmy do sprawy bezrobocia w poszczególnych działach zawodowych.

Tab. 23. Odsetek bezrobotnych wśród Żydów i nie-Żydów w poszczególnych działach zawodowych w 1931 r.

Działy	Bezrobotni		Bezrobotni—Żydzi	
	Ogółem	Stos. % do ogóln. liczb. robotników	Ogółem	Stos. % do ogóln. liczb. rob. żydow.
Ogrodnictwo, leśn. i ryb.	6.571	11,7	191	27,7
Górnictwo i przemysł	517.951	31,9	63.876	33,2
Handel i ubez.	28.171	15,7	9.655	23,5
Komunikacja i transport	22.287	10,2	1.400	25,6
Służba publiczna	6.389	5,4	195	4,4
Szkolnictwo	1.890	7,7	224	12,8
Lecznictwo	6.155	9,7	1.227	13,8
Służba domowa	11.481	2,8	806	4,0
Bez pracy zarobkowej	2.482	4,8	215	32,0
Ogółem*	603.377	21,8	77.789	28,2

Otóż najwięcej bezrobotnych Żydów było w dziale „górnictwo i przemysł”, odsetek ten wynosił 33,2% robotników-Żydów w tym dziale zawodowym. Dalej szła komunikacja — 25% i handel, gdzie bezrobocie wynosiło 22,5%. Najmniej stosunkowo bezrobotnych wykazywała służba domowa (4%).

Aczkolwiek bezrobocie występuje prawie w tej samej wielkości również wśród nie-Żydów jak to zobaczymy dalej, należy jednak stwierdzić, iż charakter tego bezrobocia jest zupełnie inny niż u Żydów.

Bezrobocie wśród robotników-Żydów jest w pewnych okresach zjawiskiem notorycznym, a to na skutek tego, że w dużej mierze zatrudnieni są w takich zawodach i gałęziach przemysłowych, gdzie praca nosi charakter sezonowy. Dla ilustracji podamy niżej specyfikacje zawodów z odsetkiem robotników żydowskich, potwierdzającą wypowiedzianą przez nas tezę.

Bezrobocie, występujące u Żydów właśnie w zawodach rzemieślniczych, wiąże się nie tylko ze sprawą braku pracy, lecz również z ubezpieczeniem w czasie bezrobocia. Otóż ustawodawstwo ubezpieczeniowe na wypadek bezrobocia ustala z góry możliwość korzystania z zapomóg tylko dla bezrobotnych, pracujących w zakładach większych powyżej 5 robotników (Ustawa z dn. 18.VII. 1924 r. Dz. U. 1932 Nr 58, poz. 1005). Tym sposobem bezrobotny Żyd znajduje się w okresie bezrobocia w zupełnie innych warunkach, niż bezrobotny nie-Żyd.

Z tablicy 23 widać, iż z ogólnej liczby 77.789 bezrobotnych robotników Żydów — 63.876 znajduje się w dziale „górnictwo i przemysł”, czyli że jeden tylko dział zawodowy daje 82,2% wszystkich bezrobotnych Żydów.

Dla ilustracji natężenia stosunku pracy i bezrobocia właśnie w dziale „górnictwo i przemysł” w poszczególnych dzielnicach kraju, przedstawiamy następującą tablicę:

*) bez woj. zachodnich.

Tabl. 24. Robotnicy i bezrobotni zawodowo czynni w dziale „górnictwo i przemysł” według województw w roku 1931

Województwa i miasta	Robotnicy			Żydzi-robotnicy		
	Ogółem	Bezrobotni	%	Ogółem	Bezrobotni	%
Ogółem	1620.764	517.951	31,9	192.186	63.876	33,2
Warszawa	137.790	51.039	37,0	31.260	13.262	42,4
Warszawskie	115.071	42.712	37,1	12.665	4.652	36,7
Łódź	149.149	54.893	36,8	23.643	8.852	37,4
Łódzkie	120.783	34.687	28,7	13.218	4.245	32,1
Kieleckie	203.931	66.335	32,5	18.085	5.623	31,1
Lubelskie	56.191	16.877	30,0	16.509	5.412	32,7
Białostockie	47.437	14.954	31,5	13.692	4.657	34,0
Poleskie	13.970	4.127	29,5	6.469	2.078	32,1
Wotyńskie	27.007	6.336	23,4	8.781	2.258	25,7
Poznań	30.176	11.567	38,3	—	—	—
Poznańskie	105.390	45.641	43,3	—	—	—
Pomorskie	57.513	22.234	38,6	—	—	—
Śląskie	230.962	65.162	28,2	—	—	—
Wilno	15.735	6.404	40,7	4.106	1.344	32,7
Wileńskie	10.270	2.137	20,8	1.833	432	23,5
Nowogrodzkie	11.850	2.936	24,7	3.626	1.067	29,4
Kraków	22.741	5.840	25,6	3.726	1.059	28,4
Krakowskie	106.398	30.768	28,9	5.127	1.410	27,5
Lwowskie	65.093	13.620	20,9	9.933	2.398	24,1
Stanisławowskie	40.203	7.214	17,9	6.828	1.579	23,1
Tarnopolskie	24.361	3.100	12,6	5.010	978	19,5
Lwów	28.743	9.368	32,6	7.675	2.570	36,4

Problem bezrobocia we wspomnianym dziale występuje przede wszystkim w większych miastach. Warszawa, Łódź, Wilno, Kraków i Lwów liczą razem 27.438 bezrobotnych, czyli 43% wszystkich bezrobotnych w dziale „górnictwo i przemysł. Woj. białostockie, kieleckie i łódzkie stanowi drugie $\frac{2}{4}$ tej liczby.

Wreszcie dla uzupełnienia charakterystyki proletariatu żydowskiego i roli jego w przemyśle podamy jeszcze tablicę 25 (str. nast.), obrazującą zatrudnienie robotników Żydów w przedsiębiorstwach przemysłowych według ich wielkości.

Widzimy, iż $\frac{2}{3}$ wszystkich zawodowo czynnych zatrudnionych jest (podczas pracy) w zakładach VIII kategorii przedsiębiorstw przemysłowych. O ile weźmiemy pod uwagę, że „robotnicy bliżej nieokreśleni” prawdopodobnie z reguły podpadają pod najmniejsze przedsiębiorstwa, to okaże się, że $\frac{4}{5}$ wszystkich żydowskich robotników przemysłowych zatrudnionych jest w najniższych przedsiębiorstwach przemysłowych, t. j. w rzemiośle.

W przedsiębiorstwach t. zw. średnich, od IV—VII kategorii zatrudnionych w Polsce jest około 29 tysięcy robotników Żydów, czyli 15,0% ogółu robotników Żydów, zatrudnionych w przemyśle i rzemiośle.

Tabl. 25. Robotnicy Żydzi zawodowo czynni w „górnictwie i przemyśle” wg. wielkości zakładów przemysłowych w roku 1931

Województwa miasta	Kategoria zakładu przemysłowego				
	Razem	I—III	IV—VII	VIII i nie wiadoma	robotnicy bliżej nie określeni
Warszawa	31.260	767	4.603	22.544	3.346
	100,0	2,5	14,7	72,1	10,7
woj. warszawskie	12.665	43	863	8.982	2.777
	100,0	0,3	6,8	70,9	22,0
woj. łódzkie bez Łodzi	13.216	616	2.851	8.478	1.271
	100,0	4,7	21,6	64,1	9,6
Łódź	23.643	1.089	5.697	15.715	1.142
	100,0	4,6	24,1	66,5	4,8
woj. kieleckie	18.080	578	2.367	12.542	2.603
	100,0	3,2	13,0	69,4	14,4
woj. lubelskie	16.504	376	1.380	11.762	2.986
	100,0	2,3	8,3	71,	18,1
woj. białostockie	13.691	1.029	2.075	8.248	2.339
	100,0	7,5	15,2	60,2	17,1
woj. wileńskie bez Wilna	1.833	2	125	1.282	424
	100,0	0,1	6,8	70,0	23,1
Wilno	4.106	120	663	2.891	432
	100,0	2,9	16,2	70,4	10,5
woj. nowogródzkie	3.622	141	348	2.371	762
	100,0	3,9	9,7	65,4	21,0
woj. poleskie	6.440	341	1.102	3.887	1.110
	100,0	5,3	17,1	60,4	17,2
woj. wołyńskie	8.781	276	1.055	5.140	2.310
	100,0	3,2	12,0	58,5	26,3
woj. poznańskie bez Poznania	132	4	25	87	16
	100,0	3,0	19,0	66,0	12,0
Poznań	70	1	11	50	8
	100,0	1,4	15,7	71,5	11,4
woj. pomorskie	88	7	11	56	14
	100,0	8,0	12,5	63,6	15,9
woj. śląskie	697	36	166	456	39
	100,0	5,2	23,8	65,4	5,6
woj. krakowskie bez Krakowa	5.124	86	870	3.409	759
	100,0	1,7	17,0	66,5	14,8
Kraków	3.726	65	777	2.726	158
	100,0	1,7	20,8	74,2	4,3
woj. lwowskie bez m. Lwowa	9.933	427	1.425	5.843	2.238
	100,0	4,3	14,3	58,9	22,5
Lwów	7.675	203	1.160	5.287	1.025
	100,0	2,6	15,1	68,9	13,4
woj. stanisławowskie	6.828	538	953	3.887	450
	100,0	7,9	14,0	56,9	21,2
woj. tarnopolskie	5.009	54	403	2.793	1.759
	100,0	1,1	8,0	55,8	35,1
Razem	193.123	6.799	28.920	128.436	28.968
	100,0	3,5	15,0	66,5	15,0

W największych zaś przedsiębiorstwach przemysłowych, t. j. w kategoriach od I—III, zatrudnionych jest w całej Polsce zaledwie 6.799 robotników Żydów, czyli 3,5% ogółu robotników Żydów.

Odbiegające in plus od przeciętnej normy wykazują województwa: staniawskie (7,9%), białostockie (7,5%) oraz miasto Łódź, gdzie odnośny odsetek wynosi 4,6%, przy czym połowa wszystkich robotników, zatrudnionych w większych zakładach przemysłowych, przypada na 4 województwa i miasta wydzielone (Warszawa — 767, Łódź — 1.079, białostockie — 1.029, łódzkie — 616).

Kilka słów poświęcimy jeszcze sprawie podziału robotników żydowskich według poszczególnych zawodów:

Tabl. 26. Udział robotników żydowskich w różnych gałęziach zawodowych

Nazwa gałęzi	Ogółem	W tym Żydzi	Stos. % Żydów do ogólnej liczby zatrudnionych
Górnictwo	165.935	838	0,5
Hutnictwo	220.031	9.703	4,4
Kowalstwo	19.260	606	3,1
Ślusarstwo	26.426	2.155	8,1
Blacharstwo	5.679	1.595	28,1
Zegarmistrzostwo i jubilerstwo	3.028	1.551	51,2
Przem. drzewny	134.362	17.065	12,7
Tartaki	32.487	2.250	6,9
Stolarstwo i wyroby meblowe	42.957	7.554	17,6
Koszykarstwo	1.208	92	7,6
Tapicerstwo	2.196	719	32,7
Przem.: papierniczy	14.965	1.626	10,8
„ włókienniczy	205.847	21.010	10,2
Tkalnie baw. i weł.	48.952	6.885	14,1
Prod. pończoch i wyr. dzianych	19.546	7.734	39,6
Przem.: skórzany	17.823	6.778	38,1
„ odzieżowy	157.337	69.367	44,1
„ nie wydzielony	5.545	2.127	38,3
Krawiectwo	82.058	42.153	51,4
Bielźniarstwo	8.372	3.862	46,1
Kuśnierstwo	3.959	2.706	68,5
Szewctwo	49.973	14.191	28,4
Kapelusznictwo i modniarstwo	6.026	3.988	66,2
Przem. sportowy	159.143	22.499	14,1
Młyny	24.507	2.864	11,6
Piekarnie	35.322	8.545	24,2
Rzeźnictwo	33.924	6.501	19,1
Przem. poligraficzny	23.214	4.922	23,2
„ „ nie wydzielony	17.902	3.347	18,7
Introligatorstwo	1.817	573	31,6
Zakłady fotograficzne	788	338	42,9
Przemysł budowlany	129.600	5.779	4,4
Szklarstwo	329	218	66,2
Malarstwo i tapicerstwo	11.863	2.407	20,4
Elektr. gaz i inne	16.920	290	1,7
Górnictwo i przemysł bez określenia	20.152	934	4,6
Robotnicy nieokreśleni	246.937	28.911	11,7
Przemysł chemiczny	40.646	2.190	5,4
„ mineralny	77.247	1.564	2,0
Cegielnie	26.253	200	0,8

Na pierwszym miejscu pod względem wielkości odsetka robotników Żydów idą zawody: kuśnierstwo (68,5%), kapelusznictwo (66,2%), szklarstwo (66,2%), krawiectwo (51,4%), zegarmistrzostwo (51,2%) itd.

V. Chałupnictwo.

W publikacjach II powszechnego spisu ludności z 1931 r. wydzieleni zostali w klasyfikacji społecznej chałupnicy według wyznań. Mamy tedy możliwość ustalenia liczebności wspomnianej grupy wśród Żydów. Należy jednak zaznaczyć, że wyniki spisu powszechnego w zakresie chałupnictwa wogóle, a tym samym i chałupnictwa żydowskiego, nie odpowiadają dość ściśle rzeczywistości stałowi rzeczy, posiadają więc raczej charakter orientacyjny.

Tabl. 27. Podział chałupników żydowskich według województw.

r- 1931

Województwo lub miasto	Zawodowo czynni i bierni			Czynni zawodowo			
	Liczba ogólna	% %	Na 100 osób ludności żyd.	Liczba ogólna	% %	Na 100 Żydów czyn- nych zawod. we wszyst. działach	Na 100 Żydów czyn- nych zawod. w dziale przem. i górń.
Warszawskie (bez m. W-wy)	3.786	6,1	1,7	1.296	5,8	1,7	3,3
Warszawa	17.800	28,8	5,0	6.463	28,9	4,3	9,1
Łódzkie (bez Łodzi)	7.196	11,7	4,1	2.602	11,6	4,1	7,6
Łódź	13.013	21,1	6,4	5.041	22,6	5,8	10,5
Kieleckie	6.430	10,4	2,1	2.046	9,1	1,9	3,8
Lubelskie	4.447	7,2	1,4	1.433	6,4	1,4	2,8
Białostockie	1.801	2,9	0,9	607	2,7	0,9	1,7
Wileńskie (bez Wilna)	217	0,4	0,4	7	0,3	0,4	1,0
Wilno	1.037	1,7	1,9	426	1,9	1,8	4,2
Nowogródzkie	270	0,4	0,3	3	0,4	0,3	0,7
Poleskie	338	0,5	0,3	125	0,6	0,3	0,7
Wołyńskie	771	1,3	0,4	251	1,1	0,4	1,0
Poznańskie (bez Pozn.)	31	0,1	0,6	13	0,1	0,5	2,3
Poznań	12	—	0,6	7	—	0,7	3,1
Pomorskie	19	—	0,5	8	—	0,4	2,0
Śląskie	48	0,1	0,2	23	0,1	0,2	0,8
Krakowskie (bez Krakowa)	1.227	2,0	1,1	492	2,2	1,1	3,5
Kraków	392	0,6	0,7	154	0,7	0,6	1,8
Lwowskie (bez Lwowa)	806	1,3	0,4	334	1,	0,4	1,3
Lwów	945	1,5	0,9	348	1,6	0,8	2,3
Stanisławowskie	700	1,1	0,5	339	1,5	0,7	1,93
Tarnopolskie	466	0,8	0,4	194	0,9	0,4	1,
Ogółem	6.1752	100,0	2,11	22.363	100,0	2,0	4,4

Dokładniejsza analiza powyższego zestawienia wskazuje, iż wzrost liczby chałupników wśród Żydów pozostaje w ścisłym związku z liczebnością robotni-

ków najemnych, czyli z proletaryzacją szerokich warstw ludności żydowskiej. W tych okręgach i ośrodkach przemysłowych, gdzie są możliwości proletaryzacji, tj. w Łodzi, Warszawie, Białymstoku, tam więc gdzie liczby robotników żydowskich są dość pokaźne, wzrastają możliwości rozwoju chałupnictwa. Powtarza się i tu znane zjawisko, że chałupnictwo występuje równolegle z procesem uprzemysłowienia i proletaryzacją ludności.

Najwięcej chałupników liczy Warszawa, gdzie skoncentrowanych jest ok. 30% wszystkich chałupników Żydów zawodowo czynnych w Polsce. Na drugim miejscu znajduje się Łódź, która liczy ok. 23% wszystkich chałupników Żydów. W tych miastach skoncentrowana jest właściwie połowa wszystkich zawodowo czynnych chałupników Żydów w Polsce. Trzecie miejsce zajmuje woj. łódzkie (bez m. Łodzi), które liczy 2.602 chałupników (11,6% ogółu). Tu wchodzi w rachubę okręgi chałupniczo-krawieckie: Brzeziny i Ozorków. Na czwartym miejscu znajduje się woj. kieleckie z 2.036 chałupnikami (okręgi szewskie).

Ogółem liczba żydowskich chałupników zawodowo czynnych wynosi 22.363, czyli 2,0% wszystkich zawodowo czynnych Żydów w Polsce. W poszczególnych województwach i miastach odchylenia od przeciętnej (2%) są dość duże; tak np. chałupnicy w Warszawie stanowią 4,3% wszystkich zawodowo czynnych, w Łodzi — 5,8%, w woj. śląskim — 0,2% itd. Poza Warszawę i Łodzią liczby bezwzględne chałupników są bardzo małe, niekiedy wprost znikome. Gdyby więc polegać na danych spisu powszechnego, można by przypuszczać, że poza tymi dwoma miastami chałupnictwo żydowskie nie stanowi problemu godnego uwagi, co oczywiście odbiegałoby od rzeczywistości.

Udział procentowy chałupników żydowskich zmienia się znacznie, jeżeli obliczać go nie w stosunku do ogólnej liczby Żydów czynnych zawodowo, lecz w stosunku do liczby Żydów czynnych zawodowo w grupie „przemysł i górnictwo” (ostatnia rubryka tabl. 27). Dzieje się to wskutek tego, że poza przemysłem chałupników prawie się nie spotyka, bowiem na ogólną liczbę 22.363 czynnych zawodowo chałupników Żydów pracuje w przemyśle 22.353. W stosunku do ogólnej liczby 506.678 robotników Żydów, zatrudnionych w przemyśle — chałupnicy stanowią w tym dziale 4,4%, a więc przeszło 2 razy więcej niż wśród zawodowo czynnych Żydów (4,4% — wobec 2,0%).

To samo, oczywiście, powtarza się w poszczególnych miastach i województwach, gdzie chałupnictwo występuje jako zajęcie masowe. Z tego też powodu odsetki chałupników w stosunku do ogółu zawodowo czynnych w dziale „przemysł i górnictwo” w poszczególnych województwach różnią się odpowiednio od podanych w przedostatniej rubryce tablicy. Np. na 100 zawodowo czyn-

nych w dziale „górnictwo i przemysł” oraz we wszystkich działach — przypada chałupników:

Łódź	10,5	5,8
Warszawa	9,1	4,3
Woj. łódzkie	7,6	4,1
„ kieleckie	8,8	1,9
„ warszawskie	3,3	1,7
„ lubelskie	2,8	1,4

Przechodzimy z kolei do zagadnienia narodowościowego w chałupnictwie. Chodzi nam o porównanie liczby chałupników Żydów do nie-Żydów (tabl. 28).

Należy stwierdzić, że Żydzi stanowią prawie 90% w dwóch przemysłach, mianowicie w papierniczym i skórzanym. O ile chodzi o zatrudnienie w przemyśle papierniczym — to odgrywa ono rolę b. znikomą: ogółem w wyliczonych powyżej wydzielonych miastach i województwach chałupnicy tej gałęzi liczą zaledwie 222 zawodowo czynnych. Co się zaś tyczy przemysłu skózanego — to zatrudnia on 647 osób i lokalizuje się w Warszawie i Wilnie; mowa tu głównie o rękawicznictwie.

Do następnej grupy przemysłów, w której chałupnicy-Żydzi stanowią 60—70% wszystkich chałupników, zaliczyć należy: przemysł metalowy (zegarmistrzostwo, złotnictwo itd.), włókienniczy i poligraficzny.

Z kolei 50% ogółu chałupników obejmuje przemysł odzieżowy i spożywczy, 30% — przemysł drzewny i kilka innych gałęzi, stanowiących w liczbach bezwzględnych stosunkowo nieliczną grupę chałupników.

W większych miastach Żydzi stanowią więc większość w specyficznych zawodach, których produkcja odbywa się sposobem masowym, więc w przemyśle skórzanym, metalowym, włókienniczym i odzieżowym. W pozostałych zaś zawodach mają wprawdzie mniejszy, jednak jeszcze wciąż stosunkowo pokaźny udział, dochodzący do 30—50%.

Na zakończenie naszych rozważań podamy krótką analizę grupy chałupniczej przemysłu odzieżowego — najistotniejszej ze względu na liczbę zatrudnionych w niej chałupników i potencjał rozwojowy.

Otóż w dwóch miastach — Warszawie i Łodzi — Żydzi stanowią większość ogólnej liczby chałupników przemysłu odzieżowego, w pozostałych zaś wyodrębnionych miastach i województwach większość stanowią nie-Żydzi.

W zawodach: krawieckim, bielizniarskim, kuśnierskim i czapniczym — Żydzi stanowią większość we wszystkich niemal miastach i województwach.

W szewstwie natomiast wszędzie chałupnicy nie-Żydzi górują liczebnie nad szewcami żydowskimi.

Tabl. 28. Czynniki zawodowo chałupnicy—Żydzi i nie-Żydzi

Województwo lub miasto	Liczba	%	Gałęzie przemysłu	Liczba	%
Ogółem	27 341	100·0	Ogółem	27 341	100·0
w tym:			w tym:		
Żydzi	14 484	53·0	Żydzi	14 484	53·0
nie-Żydzi	12 857	47·0	nie-Żydzi	12 856	47·0
Warszawa:			Metalowy:		
ogółem	10 560	100·0	ogółem	630	100·0
Żydzi	6 463	62·1	Żydzi	396	62·8
nie-Żydzi	4 097	38·8	nie-Żydzi	234	37·2
Warszawskie (bez m. Warszawy):			Drzewny:		
ogółem	4 455	100·0	ogółem	1 653	100·0
Żydzi	1 296	29·1	Żydzi	453	27·3
nie-Żydzi	3 159	70·9	nie-Żydzi	1 200	72·6
Łódź:			Papierniczy:		
ogółem	6 983	100·0	ogółem	231	100·0
Żydzi	5 041	72·2	Żydzi	222	96·1
nie-Żydzi	1 942	27·8	nie-Żydzi	9	3·9
Wileńskie (bez m. Wilna):			Włókienniczy:		
ogółem	299	100·0	ogółem	3 864	100·0
Żydzi	78	26·1	Żydzi	2 787	72·1
nie-Żydzi	221	73·9	nie-Żydzi	1 077	27·9
Wilno:			Skórzany:		
ogółem	1 094	100·0	ogółem	744	100·0
Żydzi	426	38·9	Żydzi	647	87·0
nie-Żydzi	668	61·1	nie-Żydzi	97	13·0
Nowogródzkie:			Odziewowy:		
ogółem	203	100·0	ogółem	19 318	100·0
Żydzi	93	45·8	Żydzi	9 578	49·6
nie-Żydzi	110	54·2	nie-Żydzi	9 740	50·4
Wołyńskie:			Spożywczy:		
ogółem	983	100·0	ogółem	75	100·0
Żydzi	251	25·5	Żydzi	44	58·7
nie-Żydzi	732	74·5	nie-Żydzi	31	41·3
Kraków:			Poligraficzny:		
ogółem	435	100·0	ogółem	185	100·0
Żydzi	154	35·4	Żydzi	114	61·6
nie-Żydzi	281	64·6	nie-Żydzi	71	38·4
Lwowskie (bez m. Lwowa):			Inne:		
ogółem	1 612	100·0	ogółem	97	100·0
Żydzi	334	20·7	Żydzi	38	39·2
nie-Żydzi	1 278	79·3	nie-Żydzi	59	60·8
Lwów:			Nieokreślone:		
ogółem	717	100·0	ogółem	544	100·0
Żydzi	348	48·5	Żydzi	205	37·7
nie-Żydzi	369	51·5	nie-Żydzi	339	62·3